

Eksāmeni atspoguļo standarta saturu un skolēna zināšanas

Jaunais 2021./2022. mācību gads iesācies, un tā noslēgumā pirmo reizi vidusskolēniem tiks piedāvāta iespēja izvēlēties kārtot valsts pārbaudes darbus jeb eksāmenus atbilstoši pilnveidotajam mācību saturam un jaunajam standartam – jau 11. klasē. Ar ko tie atšķirsies salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu eksāmeniem? Kāda ir eksāmenu galvenā jēga? Kam pievērst uzmanību gatavojoties? Par to stāsta Pāvels Pestovs, *Skola2030* mācību satura izstrādes struktūrvienības vadītājs, kurš projektā vada diagnosticējošo un valsts pārbaudes darbu paraugu izstrādi.

Tas laikam nāk līdzī no senākiem laikiem, ka vārds “eksāmens” rada zināmu uztraukumu – skolēnos, varbūt arī vecākos, šogad arī daļā skolotāju. Uztraukumu parasti izraisa neziņa. Kā to kļiedēt?

Šajā mācību gadā vidējās izglītības pakāpē dažādi skolēni kārtos atšķirīgus eksāmenus. Šis ir pēdējais gads, kad divpadsmitie kārtos valsts pārbaudes darbus saskaņā ar iepriekšējo standartu. Vienlaikus šis ir pirmais mācību gads, kad skolēni – šī gada *vienpadsmitie* – varēs pirmo reizi kārtot eksāmenus saskaņā ar jauno vispārējās vidējās izglītības standartu. Atgādinu, ka pēc jaunā standarta šogad skolēni varēs kārtot optimālā līmeņa eksāmenus latviešu valodā, svešvalodā un matemātikā.

Septembrī mācību resursu krātuvē mape.skola2030.lv publicējam **optimālā līmeņa paraugus svešvalodas, matemātikas un latviešu valodas eksāmeniem, kā arī vispārīgā līmeņa eksāmena paraugu matemātikā** – matemātikas eksāmenu vispārīgajā līmenī varēs kārtot tikai profesionālās izglītības audzēkņi. Tāpat publicēsim programmu, kurā aprakstīti principi, vadlīnijas, uz kurām būs būs konkrētais paraugs.

Nākamā gada augustā publicēsim visu padziļināto kursu eksāmenu paraugus un programmas. Tas nozīmē, ka vienu mācību gadu iepriekš skolotājiem būs zināms, kā tie izskatīsies.

Uztraukumam nav iemeslu. Pirmkārt, eksāmenu pamatā ir standartā noteiktie sasniedzamie rezultāti, un pārbaudes darbi izriet no standarta, tātad tie nav nekas ārkārtējs un negaidīts. Mēs būvējam vērtēšanas rīku, kas ļauj izvērtēt standartā ietvertā satura apguvi. Otrkārt, konkrētā gada eksāmenu veidos Valsts izglītības satura centra (VISC) komanda, izmantojot izstrādāto valsts pārbaudes darba programmu un paraugus, tātad arī nākamie ikgadējie eksāmeni būs veidoti pēc tiem pašiem principiem un satura ietvara. Paraugi ir būs būs, balstoties standartā, taču, izstrādājot konkrētā gada eksāmenus, VISC pielāgos konkrētas prasības, tostarp izvērtējot arī *Covid-19* ietekmi. **Saite uz valsts pārbaudes darbiem un programmām:** <https://skola2030.lv/lv/skolotajiem/valsts-parbaudes-darbi>

Kas pēc būtības mainīsies?

Lai skolēns sekmīgi mācītos, viņam ir jāzina sasniedzamais rezultāts un vērtēšanas kritēriji. Sasniedzamie rezultāti ir standartā, vērtēšanas kritēriji vairākām nozīmīgākajām prasmēm un izpratnei – valsts pārbaudes darbu programmu pielikumos.

Mēs gribam, lai eksāmens daudz plašāk atspoguļotu standartā iekļauto saturu, tāpēc esam palielinājuši komplekso uzdevumu skaitu, jo jaunajā standartā arī ir lielāks komplekso sasniedzamo rezultātu īpatsvars. [1] Ļoti svarīgo tēzi, ka *skolēni demonstrē savu darbību jaunās, nezināmās situācijās* – demonstrējot zināšanu un prasmju pārnesi, – iebūvējam konkrētos uzdevumos. Tos veidojam tāds, lai tie ļautu skolēniem darboties jaunos kontekstos. Mainās kritēriji, mainās pazīmes, pēc kurām va-ram teikt, vai skolēna demonstrētais sniegums ir kvalitatīvs vai nav. Joprojām paliek arī viennozīmīgi vērtējami piemēri, kur vajag tikai atrisināt kādu vienādojumu, bet daudz vairāk ir tādu uzdevumu, kur vajag vērtēt dažādas snieguma kvalitātes gradācijas, t. i., cik kvalitatīvs ir skolēna sniegums. Piemēram, matemātikā gribam apkopot pierādījumus par skolēna sniegumu no viņa atbildēm vairākos uzdevumos, lai pārliecinātos ne tikai par risinājumu un rezultātu, bet arī par to, cik kvalitatīvi skolēns komunicē par matemātiku, cik precīzi spēj kaut ko skaidrot, izmantojot matemātikas valodu.

Snieguma līmeņa apraksti (skolēna snieguma apraksti dažādos kvalitātes līmeņos) ir iekļauti kā pielikumi valsts pārbaudes darbu programmās, tie ir pieejami, lai skolotāji tos izmantotu savā ikdienas praksē jau šobrīd, kamēr skolēns apgūst standartā ietvertu mācību saturu. Tāpēc pārsteigumiem eksāmenā nevajadzētu būt – apguvuši saturu, skolēni zinās un pratīs apgūto likt lietā arī jaunās situācijās, veidot zināšanu un prasmju pārnesi.

Kas vēl mainās pašos uzdevumos?

Esam veidojuši dažāda veida uzdevumus, lai varētu precīzāk un daudzpusīgāk vērtēt patiesi būtisko sasniedzamo rezultātu apguvi proporcionāli tam, cik daudz laika vienām vai otrām prasmēm vajadzētu veltīt mācību procesā. Jaunais ir tas, ka, piemēram, latviešu valodā tagad eksāmenā ir arī mutvārdu daļa. Tā kā mūsdienās, darot tādu vai citu darbu, ir pieejami dažādi resursi, tagad arī uzdevumos ir palielināta tā dēvētā iedevuma daļa. Piemēram, latviešu valodā palielināta iedevuma daļa nozīmē, ka ir teksti, informācija, ar kuru skolēni strādās pārbaudes darba laikā.

Matemātikā būtiski palielinās nozīme tam, ka skolēns ne tikai demonstrē pareizu atbildi, bet arī izpratni par to, kāpēc viņš ir izvēlējies tieši šādu risinājumu, ar ko tas ir labākais. Tas tagad aizņem lielāku uzdevumu daļu, ar ko skolēns saskaras valsts pārbaudes darbā, un atspoguļojas arī vērtēšanas kritērijos. Lielāks fokuss ir uz darbības jēgu un izpratni, un, lai nodrošinātu pietiekamu laiku iedziļināties un domāt, spriest, skolēniem būs iespēja izmantot kalkulatoru eksāmena laikā.

Šāda pieeja eksāmenā – skolēnam demonstrēt, ka izprot jēgu, – nav tikai matemātikā vien?

Protams, arī latviešu valodā. Beidzot 9. klasi, skolēnam jāprot lietot visas valodas prasmes, pareizi runāt un rakstīt. Beidzot vidusskolu, optimālajā līmenī svarīgas ir arī tekstveides prasmes – lietot dažādus valodas struktūras elementus, tostarp gramatikas, lai niansēti veidotu savus, auditoriju uzrunājošus, tekstus ar mērķtiecīgu vēstījumu. Tāpat jāprot pamanīt šo elementu nozīmi citu autoru tekstos.

Vēl gribu uzsvērt, ka esam strukturējuši saturu gan padziļināto kursu valsts pārbaudes darbu programmās, gan optimālajam līmenim, izmantojot trīs kategorijas: **izziņas darbības dziļums, satura moduļi un sasniedzamo rezultātu grupas** (piemēram, skolēns spēj skaidrot, spriest, komunicēt matemātiski, risināt kompleksas problēmas).

Tagad uzdevumi ir veidoti tā, lai skolēni gan skaidrotu jēdzienus un darbības, gan matemātiski modelētu un komunicētu, tā atsedzot lielās kategorijas, ko gribam matemātikā ieraudzīt.

Ko nozīmē izveidot labu eksāmenu?

Skolēns ir mācījies vairāk nekā desmit gadus, un eksāmenā viņam dažu stundu laikā jāatklāj, ko ir iemācījies. Sagatavot šādu eksāmenu ir ļoti izaicinošs mērķis. Mūsu nolūks ir pēc iespējas taisnīgi, ar lielu ticamību novērtēt skolēna sniegumu, **trāpīt tajā skolēna zināšanu un prasmju krājumā, ko viņš desmit gados ir uzkrājis un var parādīt**. Lai skolēna sniegumu taisnīgi novērtētu, ir arī uzdevumi ar nosacītu uzdevuma izpildes laiku un formātu, un vērtēšanu. Piemēram, angļu valodā ir paredzēti uzdevumi, kur skolēns izvēlas vienu no vairākām atbildēm, un tas nav tālab, ka mēs negribētu radīt autentisku situāciju, bet tāpēc, ka vērtēšanas rīkam jābūt ar pietiekamu objektivitāti.

Gribu uzsvērt, ka izveidot labu eksāmenu kā labu vērtēšanas rīku nenozīmē vienkārši izveidot labus uzdevumus. Ir ieguldīts liels darbs, sagatavojot pārbaudes darbus, plānojot un īstenojot aprobāciju, lai panāktu, ka skolēniem paredzētajās dažās stundās būtu taisnīgas iespējas atklāt to, ko ir iemācījušies. Skolēniem jāpiedāvā dažādas iespējas, vairākos kontekstos, lai viņi tiešām varētu savu sniegumu demonstrēt. Ar vienu kontekstu no reālas dzīves situācijas nepietiek, lai skolēns varētu pilnvertīgi demonstrēt savu sniegumu. Jāņem vērā, ka skolēns, piemēram, var nespēt veikt programmēšanas uzdevumu nevis tādēļ, ka viņam nepiemīt praktiskas prog- rammēšanas prasmes, ko viņam būtu pārbaudes darbā jāparada, bet gan tādēļ, ka viņš varbūt nav sapratis piedāvātās problēmas/situācijas saturu. Starptautiskajā PISA pētījumā bija uzdevums skolēniem matemātikā par beisbolu, un ļoti daudz bērnu nespēja uzdevumu atrisināt nevis nepietiekamu matemātikas zināšanu dēļ, bet tāpēc, ka viņiem bija sveša beisbola spēle. Tāpēc ikvienā eksāmenā jāpiedāvā uzdevumi ar dažādu kompleksuma pakāpi, vairākos,

daudzveidīgos kontekstos. Tad būs taisnīgas iespējas visiem skolēniem, gan akadēmiski spējīgākajiem, gan vājākiem, demonstrēt apgūto. Tam vajag laiku, un tāpēc arī eksāmenam ir paredzētas vairākas stundas.

Lai tādus eksāmenus izveidotu, vajadzēja ilgu laiku, un tas nebija viegls darbs. Bija jāuzbūvē eksāmena ietvars, lai tas maksimāli precīzi atbilstu mācītajam saturam, vairākas aprobācijas, intervijas ar skolēniem un skolotājiem, ārējo ekspertu vērtējums. Eksaminācijas eksperti piedalās vairāk nekā 100 stundu ilgās mācībās sadarbībā ar Kembridžas universitātes Vertēšanas centru (*Cambridge Assessment*).

Kādi ir vērtēšanas galvenie mērķi kopumā?

Ja skatāmies uz skolēnu zināšanu, prasmju un attieksmju vērtēšanu plašākā kontekstā, tad tādi ir trīs. Pirmais un nozīmīgākais vērtēšanas mērķis ir atbalstīt skolēnus ikdienas mācību procesā. Pārsvārā tas izpaužas kā skolotāja palīdzība atgriezeniskās saites veidā. Šādam mērķim kā palīgs skolotājam ir veidoti arī *Skola2030* izstrādātie diagnosticējošie darbi. Te paveras daudzveidīgas iespējas, kā tos izmantot, jo skolotājam nevajag standartizētus apstākļus, lai tos iedotu skolēniem un ikdienā pieņemtu mācīšanās atbalsta lēmumus par individuāliem skolēniem vai klasi. **Otrais** ir sertificēt vai apliecināt apgūto konkrēta izglītības posma noslēgumā. Piemēram, svešvalodā skolēnam ir iespēja iegūt B1 vai B2 sertifikātu – optimālā līmeņa valsts pārbaudes darbs ir izveidots tieši atbilstoši B2 līmenim. **Trešais** ir saistīts ar izglītības rīcībpolitikas mērķiem un izglītības pakalpojuma kvalitātes pārvaldību pašvaldības līmenī, kā arī pašas skolas līmenī. Izmantot datus, lai izvērtētu izglītības iestādes (nevis katra individuālā skolēna vai skolotāja) sniegumu un domātu, kā skolas (arī pašvaldības, valsts) līmenī plānot noteiktos uzlabojumus, resursu pārdali u. tml.

Kas būtu jāmaina domāšanā visām iesaistītajām pusēm – skolotājiem un skolas vadībai, skolēniem un vecākiem –, lai eksāmenus uztvertu dabiskāk, kā apgūtā “nomērišanu”, nevis kā pasaules galu neveiksmīgākā gadījumā?

Mēs, pieaugušie, droši vien labu gribot, reizēm pārspilējam eksāmenu nozīmīgumu. Mēs gribētu, un to varētu nosaukt par mūsu sapni, lai skolēnos veidotos apziņa, ka **eksāmenā ir iespēja ar kvalitatīvu rīku apliecināt skolas gados iemācīto, un tas būtu nozīmīgi pašam skolēnam.** Taču mācīšanās pieredze vienmēr būs plašāka par konkrētā pārbaudījuma ietvariem un iespējām. Tēlaini sakot, es varu domāt, ka protu spēlēt klavieres, bet es gribu pēc būtības pārliecināties, cik kvalitatīvi to daru. Gribētos, lai tas ir svarīgi pirmām kārtām pašam skolēnam un lai viņš varētu objektīvi, saskaņā ar ārēju novērtējumu, atzīt savu *spēlēšanas* prasmi neatkarīgi no citiem apsvērumiem, piemēram, attiecībām ar skolotāju, no pašas skolas, no augstskolas, uz kuru viņš domā doties. Pakāpeniski visiem jāvirzās uz šādu, dziļāku izpratni – **eksāmena mērķis, no vienas puses, ir taisnīgi un ticami novērtēt tā satura apguvi, ko skolēni ir mācījušies daudzus gadus, no otras puses – tā ir iespēja skolēnam pašam pārliecināties par savām zināšanām un prasmēm un apliecināt tās.**

Neviens vērtēšanas rīks, tostarp eksāmeni, nav labs vai slikts pats par sevi, jautājums ir – kādam nolūkam iegūto informāciju izmanto? Iestāšanās augstskolā varētu būt viens. Taču ir jāņem vērā, ka jebkurš vērtēšanas rīks ir tik labs, cik tas tiek izmantots paredzētajam mērķim. Līdz šim pārāk liels uzsvars nepamatoti tiek likts uz valsts pārbaudes darbu kā vienīgo veidu, kā pārliecināties par apgūtā satura kvalitāti, lai pēcāk pieņemtu lēmumus par katru atsevišķu skolēnu, dalītu finansējumu u. tml. Taču jāpatur prātā, ka tas vienmēr paliks tikai viens no veidiem, kā skatīties uz skolēna sniegumu. Tikpat svarīgs ir skolotāja vērtējums ikdienā, ilgākā laika periodā.

Kā būtu pareizi gatavoties eksāmeniem? Vai pildīt iepriekšējam gadam līdzīgus uzdevumus?

Jā, bieži vien skolotāji gatavo skolēnus, dodot pildīt iepriekšējo gadu eksāmenus. Tā var darīt, tomēr jāatceras, ka, pildot līdzīgus uzdevumus, nevar uztrenēt zināšanu pārnesi, kas parādās un darbojas jaunos kontekstos un jaunās situācijās. Ļoti bieži kompleksajos uzdevumos no skolēna puses ir nepieciešama pieredze problēmrisināšanu stratēģiju izmantošanā. Piemēram, skolotājs matemātikā ir licis risināt pēdējo gadu uzdevumus ar nestandarta situāciju, bet skolēns, ieradies uz eksāmenu, satopas ar citu, atšķirīgu situāciju – un netiek ar to galā. Vispirms jāsaprot, ko konkrētais uzdevums mēra jeb kāds ir sasniedzamais rezultāts, kas tieši jāapgūst. **Jāmāca izpratne, vajadzīgās prasmes un paņēmieni, ko laika gaitā skolēns pārvērš apzinātās stratēģijās**, piemēram, problēmrisināšanas stratēģijās: domāt no beigām, sadalīt lielo problēmu mazākās daļās u. tml. Ja to nemāca, bet vienkārši dod kompleksos uzdevumus, tad skolēnus uztrenē prasmī risināt līdzīgus uzdevumus, bet viņam trūks prasmes, lai atrisinātu jauna konteksta uzdevumu.

Diemžēl šāda aplama pieeja sastopama, ne tikai gatavojoties eksāmeniem. Arī kļūdu labošanu pēc pārbaudes darba nevar uzskatīt par efektīvāko paņēmienu, lai skolēns nākamajā reizē līdzīgos apstākļos demonstrētu labāku sniegumu. Piemēram, ja latviešu valodas darbā komatos nav ielikts divdabja teiciens, tad pareizā pieeja būtu atkārtoti mācīt izpratni par divdabja teicienu, piedāvāt daudzveidīgas iespējas trenīnam, nevis tikai uzdot skolēnam izlabot vienu konkrētu piemēru pārbaudes darbā.

Mēs aiz katra uzdevuma gribētu redzēt sasniedzamo rezultātu apguvi, prasmī, izpratni. Skolotājam ir svarīgi ikdienas mācību procesā jau laikus ieraudzīt, kā skolēniem pietrūkst, lai mērķtiecīgi atbalstītu skolēnus un lai viņi apgūtu vajadzīgo.

	2020./2021. MĀCĪBU GADS	2021./2022. MĀCĪBU GADS	2022./2023. MĀCĪBU GADS
12. klase	Eksāmeni	Eksāmeni Augstākā līmeņa eksāmenu PARaugI	Augstākā līmeņa eksāmeni: 2 eksāmeni pēc skolēna izvēles
11. klase	Izvēles eksāmeni Optimālā līmeņa eksāmenu PARaugI	Optimālā līmeņa eksāmeni: matemātika latviešu valoda svešvaloda	Optimālā līmeņa eksāmeni: matemātika latviešu valoda svešvaloda
10. klase			
9. klase	Eksāmeni	Eksāmeni Eksāmenu PARaugI 9. klasei	Eksāmeni: latviešu valoda svešvaloda matemātika starpdisciplinārs (ietverts sociālās un pilsoniskās, dabaszinātņu un tehnoloģiju mācību jomu saturs)
8. klase			
7. klase			

Šī brīža mācību saturam
atbilstošas mācības un eksāmeni

Pilnveidotajam mācību saturam
atbilstošas mācības un eksāmeni

[1] Kompleksi uzdevumi saistās ar skolēna pieredzi un autentiskām, reālas dzīves situācijām un kontekstu (nevis vērsti uz atsevišķu prasmi un sakarību), tiek iesaistītas daudzveidīgas prasmes, augsts izziņas darbības līmenis, raksturīga starpdisciplināritāte, daudzveidība risinājumos. Tipveida uzdevumu un kompleksu problēmu uzdevumu atšķirības sk. kolektīvajā monogrāfijā “Mācīšanās lietpratībai” 77.lpp. https://www.siic.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/siic/Kolektiva_monografija/Macisanas_Lietpratibai.pdf.

⇒ Lasi vairāk par optimālā līmeņa valsts pārbaudes darbu latviešu valodā

⇒ Lasi vairāk par optimālā un vispārīgā līmeņa valsts pārbaudes darbiem matemātikā